

картини, і як відтиски пальця на твердих скелях в народі кари пробуджують рідкісні доісторичні часи, так для нас виступає з тих рис в історії забуте плетиво жахів, які колись належали людській землі, в окремих освітлених розумах, а не в повному перегляді всього горизонту перед нашим внутрішнім уявленням. Ми називаємо це проникнення (розуміння), коли вдається його передати, поезією, вона йде із минулого в майбутнє, народжена із духу й істини. Чи вважати, що більше матерія, ніж дух її оживив, не вдається розрізнити, поет з'являється біднішим чи багатшим, ніж він є, якщо він розглядається лише з однієї з цих сторін; блукаючий розум може спіймати його на брехні у його найвищій істині, знаємо, що ми маємо в ньому, і що ця брехня є гарний обов'язок поета. Така суть священної поезії, яка, наче насолода піснею весни, ніколи не була історією землі, а спогадом того, що пробуджувала в духові зі снів, які її перевели на той бік, керівництво для мешканців землі, що неспокійно сплять, подане від священної вірної любові.

Поезія не є істина, якої ми вимагаємо від історії і в спілкуванні з сучасниками, вона не є те, що ми шукаємо і що шукає нас, якщо б вона справді цілком належала землі, бо вона всі відчужені світи зводить до вічного поєднання. Називаємо священного поета також пророком, і слід називати поезію пророцтвом вищого гатунку, так можна скласти історію з кришталевих кульок в оці (картинка в калейдоскопі), яке не само бачить, але оку необхідно збирати й поєднувати світловий ефект, а суттю є ясність, чистота й безбарвність. Хто це в історії порушує, той руйнує й поезію, яка повинна з неї виходити, хто очищує історію до правди, той творить також для поезії правдиве спілкування зі світом. Лише тому самі собою незначні життєві події охоче стають приводом для поезії, що ми їх побачили з більшою правдивістю, ніж нам дозволено взагалі у великих світових подіях. Співпричетність і самовладання при цьому є точно більш стримуюче, ніж підбадьорююче, бо бурхливість почуття заглушує навіть голос, тому що змушує його виміряти час, наскільки він менше із повільним лемехом поета, з пишучим пером може змагатися. Пристрасть дозволяє лише почути, що первісно правдиве людське серце подібне до первісної пісні людини, і тому неможливо уявити жодного поета без пристрасті, але пристрасть не робить поета, тим більше ще ніхто не створив під час її справді найжиттєвішого впливу щось тривке, і лише після її припинення кожен міг охоче відобразити своє почуття від власного чи чужого імені й обдарування.

Йозеф фон Айхендорф

ГАЛЕ І ГАЙДЕЛЬБЕРГ

Попереднє століття слушно буде позначене як епоха духовної революції. Саме тоді були виділені лише перші паролі й польові кличі

(заклики), це був лише перший вибух великої битви, яка з непостійною еволюцією передалася у спадок дев'ятнадцятому століттю і не завершилася донині. А німецькі університети є місцем вербування й таборами вправлення цих від покоління до покоління оновлюваних військових армій. Із Віттенберга вийшла колись Реформація, із Гале – вчення Вольфа, із Кенінгсберга – кантівське, із Єни – філософія Фіхте й Шелінга; чітко не помітні катастрофи думок, які справили більш суттєвий і більш визначальний вплив на суспільне життя, ніж собі могли уявляти державні творці.

Відомо, що наше століття народилося під зорею Просвітництва. Кант якраз строго впорядкував філософську працю своїх попередників, і тому що він вважав її недостатньою для цілісності у своїй величавій любові до істини, то світ він розділив краще на дві отакі галузі: на сприйману людським досвідом, яку він славно захопив собі, і на terra incognita (землю невідому, яку він залишив для себе з лише генієві притаманним священним страхом. Та його учні воліли бути розумнішими, ніж учитель, і все пояснити – вид китайського образотворчого мистецтва без тіні, яке однак робить зображення дійсно справді живим. Вони допускали сюди лише свій світлоблаженний цілком всезагальний розсудок як винятковий володар світу; він мусив представляти ще тільки розумну державу, тільки розумну релігію, розумну поезію і т. д. Проте, оскільки ота друга темна галузь цілком нераціональна з її фантазією, з її вірою, з її народними почуттями й традиціями намагалася повставати проти цього нечуваного режиму, то вони прийняли собі як вигідне, що таємниче й недосліджене, яке пронизує все людське буття, вони заперечували цілком як таке, що заважає й виходить поза рамки. Тому не дивно, що німецьке життя й німецький рейх, який саме базується переважно на цих невидимих фундаментах, ризиковано відхилялися на всі боки і нарешті дістали такі небезпечні для життя тріщини, що мусили позбутися їх за допомогою поліції. І так в дійсності вся стара будова вже на початку нашого століття була зламана всередині; буря французької революції й чужоземного панування, що за нею слідувало, розмела лише непотрібні уламки.

Самотньо на вільному полі можуть жити довгий час лише дикі (первісні) люди, про яких говорилося, що вони так нескінченно вивищувалися при всіх обожненнях природи. Це охоплює все, і так відразу тоді виникає нечуване пожвавлення, стукіт, кування й рихтування, неначе весь світ раптом став вільним будівничим. Але новобудова не зростала, бо вони постійно сварилися між собою за фундамент, основу і ескіз. Найбільш дійовими й задоволеними, зокрема, виявилися спершу старі, стійкі енциклопедисти, які тепер на очищеній будівельній площадці нарешті мали цілком вільну руку. Вони справді не знали, що від сотворення Землі до них донеслися деякі важливі цінності; тому вони

хотіли в найгірший спосіб розпочати світ цілком заново й абстрактно конструювати. Як матеріал для цього вони висушили спершу всі душевні сили, щоб їх належно класифікувати у своїх філософських гербаріях, і звідти відразу вийшли численні нові книги законів з їх первісним правом і облагородженням людини. Вони були тими, ким, очевидно, вони найменше хотіли бути – власне добродушними фантастами, як кожного разу саме при найбільшій розсудливості найчастіше зривається трішки дефективна фантазія, яка здоровому нелегко зустрічається. Після цього також добре зрозуміло, що у цій зрівнялівці, яка все нівелює, без національності й історії такий відважний дух як Наполеон міг відчувати думку про цілком одноманітну європейську універсальну монархію.

Та проти цієї трансцендентальності, чи набагато більше прямо всупереч, одночасно працювали цілком інші будівничі: вільна верства романтиків, яка у релігії, в домі й державі знову поверталася у минуле; отже, власне історична школа. Німецьке життя повинне було заново проростати із своїх засипаних таємничих коренів, вічно старе і нове знову прийшли до свідомості й пошани. – Тому що, однак, обидві партії вирости, ніяк не зачіпаючи одна одну, то при такому ударі й контрударі пізніше вся справа набрала діагонального напрямку. Із обох заново відроджених елементів постало дивно компрометуюче модерне батьківщинство: уявна Німеччина, яка не була ні справді раціональною, ні справді історичною.

Усі ці різні напрямки були переважно природно і в якнайможливішій концентрації представлені також у німецьких університетах. Головним чином у перші десятиліття нашого століття утворили вище згадані абстракти здебільшого напівспустошені кантіанці, що ще мали більшість, яка задавала тон. Філософи ґрунтовно роз'яснювали їх логіку, неначе при читанні мали би знову складати букви – це було зрозуміле само собою; теологи вивчали вишукану релігію Просвітництва; юристи – так зване природне право, яке нічого не стосувалося й ніколи не могло стосуватися. Лише вчителі римського права становили тут і там незвичні винятки, тому що тема змушувала їх заглиблюватися в позитив величного минулого. Відомо, як на цьому полі потрудився знаменитий Тібо (Thibaut) і як м'яко серйозний Савіньї (Savigny), який через це ніколи не стояв у цьому ряду, якраз тоді всюди зламалися нові шляхи. Оті напівінваліди й філософські рукотвори навпаки, тому що вони в собі мали замало притягальної сили, намагалися рекламуватися розмаїтими розумними мистецькими витворами; найсильніші серед них частково через дуже брудні анекдоти й жарти, вони щороку поверталися до тих самих параграфів; більш знатні, здебільшого коли вони мали доньок на виданні – через інтимні урочисті вечори й бесіди при чаї, щоб цивілізувати бородатих хлопців. І це вдалося цілком чудово, бо до них залучалося справді надто велике число молодих людей, особливо всі невмирущі бідні студенти, як їх слід назвати більш

відповідно, бо вони вчать лише заради хліба. Справді було зворушливо спостерігати, як тут у переповнених аудиторіях у задушливій атмосфері страшної нудьги учитель і учні відчайдушно змагалися з дрімотою, і тому повсюдно невтомно скрипіли пера, щоб занести на папір заснулу науку й сумлінно принести додому.

Поряд з цим пройшов ще інший, більш рішучий дух по цих університетах. Вони взяли від Середньовіччя ще добрий шмат романтики, що вільно прийнявся у зміненому світі, дивно й самодостатньо, майже як Дон Кіхот. Наскрізна головна думка проте була зі здоровим ядром: протилежність лицаря і філістера. Постійно готова до битви мужність була головною доблестю студента, музою, яку він часто не знав, була його дамою; філістер – тисячоголовий дракон, який ганебно тримав її зв'язаною, і проти якого він, наче лицар Мальтійського ордена проти невірних, стійко лягав на полі бою з мужністю, хитрістю й іронією; тому молодь не капітулює й ще не знає жодної поступки. І як всюди саме серед родичів – тому що вони через однакові звички й претензії переходять взаємно один одному дорого – часто виникає найжорстокіша ворожнеча, так тут також спрямовувалась уся філістерська ненависть цілком особливо на ремісничу молодь. Де тільки ці могли зустрічатися на так званому широкому камені (скромному попередникові теперішнього тротуару), чи навіть наважувалися заспівати студентську пісню, їх відразу проганяли. Якщо вони можливо були в переважаючій кількості, тоді звучав загальний польовий клич: «Хлопці, виходь!». Тоді кидалися, не запитуючи про причину і привід, з усіх дверей напіводягнені студенти з рапірами й дубинами, і через збіг не менш охочої до бійки протилежної партії, що поспішала мимо, наростав крок за кроком імпровізований рукопашний бій, густий клубок пилюки огортав друга й ворога, собаки валували, переслідувачі кидали свої олівці (оснащені капканами штанги) у сплутану юрбу; так битва часто посеред ночі прокочувалася вулицями й провулками, що всюди нічні каптури злякано зникали з вікон, і тут і там було видно за шибами навіть непозачісуваних дівчат у сором'язливій цікавості.

Тодішні університети мали переважно ще наскрізь чужий вигляд, наче б вони лежали поза світом. Заледве чи можна було бачити щось мальовничіше, ніж ті фантастичні студентські групи, їх багаті піснями мандрівні походи в околиці, нічні стояння під вікнами уявних коханих; до цього постійний брязкіт шпор і рапір на всіх вулицях, чудові молодечі постаті на конях, і все озброєне й готове до бою як веселий військовий табір чи перманентний маскарад. Але все це приходило нарешті до справжнього розквіту й значущості там, де природа, яка також вічно молода, якнайвірніше підтримує молодь, допомагала студіювати, оспівуючи разом себе саму. Де, як наприклад у Гайдельбергу, лісовий подув ішов вулицями з гір, освіжаючи, і ночами криниці у тихих місцях

шепотіли, і навколо у квітковому морі садів тьохкали солов'ї, наче між замків і спогадів великого минулого; тут також вільніше зітхав студент і соромився перед серйозним світом легенди маленького полювання на хліб і дитячої бругальності. Якими величними були в порівнянні з іншими студентськими бенкетами саме гайдельберзькі пиршества, високо над містом, в альтанці напівзруйнованого замку, коли долини навколо вечорово поринали в п'їтьму і від замку тільки відблиск факелів освітлював місто, Некар і плаваючі по ньому човни, тоді веселі юнацькі пісні линули як весняний привіт через сонну тищу, і ліс, і Некар дивно співали разом. – І так все студентське буття було первісногарною казкою, на противагу якій звичайне людство, яке за давньою мудрістю поклато на те вимір звичайного життя, необхідно, як Санчо Панса поряд Дон Кіхота, повинне було виглядати філістерським і усміхненим.

І хоча зовні над Німеччиною нависали ще зловісні угоди, але пророчі думки, які означали війну, працювали сплетено у кожних грудях і намагалися всюди у дивних таємних переплетеннях зробити отвір. Також в університетах виникли подібні ордени-союзи, ще без спеціального політичного присмаку, орієнтовані на цілком загальні гуманістичні цілі, з цілком придонницькими символами, страшними клятвами й дзвінкою героїською прикрасою, яку колись знаходили в багатьох лицарських романах. Головна їх привабливість полягала саме у їх таємничості, справа ж була почесна, гірко-серйозна, звична на все життя. Та коли оті гуманістичні ідеї все більше зношувалися, і всі життєві відносини ставали все гірші, тоді тут на місце строгого ордена виступив більш вільний спостерігач земельних товариств. Як зовні у філістерському світі обмежувалися ваганням замість відваги, так ці земельні товариства йшли лише на вияв буття як голий звід правил. Навпаки, ближче згуртування спеціального населення земель, хоч взагалі оформлене й одностайне, в основі не вдалося протиставити. Саме у них не раз був такий випадок, вони ревниво вербували також з інших провінцій, і переслідували людей власної землі, якщо ті не хотіли піддаватися їхньому тиску. І тому тут була відсутня правдива моральна підстава позначати цей гін більше, ніж вже самообране прісне ім'я, віночок рухався лише на поверхні компанійських стосунків, так скоро все перетворилося на голу декорацію, на педантичну систематизацію молодіжного захоплення; мужність, задоволення, устремління, пиття й співання – усе мало свою рукотворну табуляцію, де недостойні обмани й тиски хитруна були найулюбленішим заняттям, аморальність і афективна жорстокість – особливою відзнакою, і цим цілком легко пояснюється, що якраз їх матадорами в пізнішому житті часто ставали найвизначніші філістери. Та з внутрішньою спустошеністю зростала претензія, вони пригнічували академічну свободу, тоді як кожен лише по-своєму повинен бути вільним, і так ще довго тривала велика

боротьба між ними й старіючим орденом; боротьба, яка в окремих випадках велася з героїчним самозреченням, що могло б бути гідним значно більшої мети. Так, наприклад, колись видатний член ордену вловив відважну думку непізнаним проникнути у ворожий табір, щоб через переконання словом і ділом перевести протилежну партію на свій бік. Він піднявся справді аж до сеньйора земельного товариства, і авантюрний план був би майже здійснений, але підлий зрадник все дочасно відкрив, і він тепер у численних двобоях мусив знову пробиватися через переповнені земельні товариства, що завжди було боротьбою на смерть і на життя. Це могло нам тепер, у зрілому віці, здаватися непотрібним і дитячим, але це все ж була попередня школа знаменитих характерів, які, як знаємо, відповідали потребам часу і вважалися вищими речами й винятково цінувалися.

Так насправді в університетах ніколи повністю не зникало справжнє середньовічне лицарство, і воно впізнається у тому перекинуті й профанації. Та серед усіх тих юнаків справжні літературні романтики становили знову цілком особливу секту. Загальний настрій чи ще більше розчарування стали вже від довшого часу такими прозаїчними, що кожен романтичний порив вважався святотатством проти здорового людського глузду і найвище ще толерувався як барокове хлоп'яцтво. Важкі вози провіанту з хлібом науки повільно рухалися по наїждженій колії дерев'яного схематизму, релігія мусила сприймати розум і при раціоналізмі йти в школу, природа була розкладена атомістично як цілковитий труп, філологія бавилася, наче здитинілий старець, непарними складами й нескінченними варіаціями над темою, яку вона давно забула; образотворче мистецтво нарешті втішалася рабським наслідуванням так званої природи. Сильні генії у 80-х роках минулого століття через своє перебільшення і буйну хвалькуватість зробили зло властиво тільки ще більшим і невиліковнішим тим, що вони в повному студентському обладунку (одязі) без подальшого вискакували з університету в світ, і життя й літературу хотіли зробити розкованими (незалежними), що, природно, поставило на ноги загальне обурення вчених проти цих піратів. Хоча між них втрутилися Лесинг, Гаман і Гердер по найрізноманітніших напрямках, наче блискавки й сигнальні ракети. Саме критичні блискавки Лесинга були тільки холодними ударами, і тут вони не запалювали – кожен думав, що йдеться про сусіда, і сприймав спокійно, наче не для нього (удар). Гердер, навпаки, зносив до купи з усього світу дивовижне будівельне каміння, та коли прийшло до будівництва, то він тим часом став старий і втомлений, його життя й діяльність залишилися як велетенський фрагмент; а голос духу Гамана прозвучав незрозуміло у хмарах. Також у поезії Гете і Шилер започаткували вже новий день, але вони ще не мали жодних спільників. Зірниці цих геніїв, хоча позначаючи

й поширюючи весну, сліпили й набагато більше лякали масу в перший момент; всюди було чути набатний дзвін, але ніхто не знав, чи і де горить, одні хотіли гасити, інші роздмухувати, і так виникла загальна розгубленість, з якою дебютувало дев'надцяте століття.

Тут неочікувано й майже одночасно повстали численні могутні духи у досі цілком нечуваних напрямках: Шелінг, Новаліс, Шлегелі, Герес, Стефенс і Тік. Шелінг зі своїм маленьким твором про академічне навчання, в якому він натякав на сповнений таємниць зв'язок у проявах природи, як і в науках, кинув першу головешку в молодь; якраз у цьому інші намагалися знайти цю пульсуючу душу світу в окремих доктринах: Вернер – у геології, Кройцер – у старовині та її вченні про богів, Новаліс – у поезії. Це сталося, як і всюди, без наміру й певного об'єднання – змова вчених, яка нараз відкрила цілком новий дивний світ.

Найвиразнішим же виявилось замішання, яке спричинила ця раптова революція у тоді найбільш популярному університеті в Галє, тому що там неоднорідний матеріал також пророкував найрішучішу боротьбу. Тут все розділилося на два головні табори: на стабільних напівінвалідів і на рухливий – нове вільне тіло, водночас останній розпався знову на численні різновидні групи, які однак з молоддю, що ще не так боязко відокремлюється, об'єднувалися під поняттям романтики. На чолі романтиків стояв Стефенс. Молодий, стрункий, з шляхетним виразом обличчя й палаючими очима, мужній і чарівний в одухотвореній промові, в якій намагався вживати ще й іноземні мови, – так вже сама його особистість була романтичним феноменом і чудово надавалася на вождя духовно натхненної молоді. Його вільний виступ містив щось наскрізь захоплююче через поетичну імпровізацію, якою він в усіх проявах життя таємничу поезію більше обожнював, ніж дійсно вказував. Найбільш безпосередньо ця натурфілософія мусила, зрозуміло, торкнутися медиків, серед яких кращі голови поверталися тепер від дотеперішньої емпірії до лицарської Reil і до Froger, які всюди натякали на панування вищих природних сил. – Іншу групу знов творили молоді теологи, які гуртувалися навколо Шляйєрмахера. Цей дивний творчий дух виявив за своєю первісною гострою основою придатну для антиподу романтику і однак поводився з нею порядно, і знову завоював душу на тому ж платонічному шляху теології, яка тоді частково проявлялася в цілісних формулах, частково в скучних вченнях про досвід душі; вид войовничого пієтизму, який зі строгою діалектикою мужньо відвернув усю сентиментальність. – Якнайдалі, можливо, залишалися б філологи, якби не було Вольфа, хоча особисто він нічим не менше, ніж романтики, знову тут знання й воля перейняли посередництво через божественний дух, яким він знову зумів оживити всю старовину, як через геніальну гумористику й гострий анекдот, з яким він постійно войовничо настроєний проти Шютца² і

інших, що ще надалі намагалися бальзамувати старовину, наче мумію, стійко поліг на полі майже в драматичний спосіб.– Між цими групами врешті виділилася цілком особлива група філософів, яка зробила неможливу спробу перекласти кантівське вчення на романтичне. Сюди належав професор Кайслер, колишній католицький священник, який одружився й тепер наче на виправдання цього авантюрного кроку винайшов ще авантюрну філософію. Він між тим зіпсувався як подвійний ренегат з кантіанцями, так і з романтиками; його сухі заплутані виступи знаходили незначний відгук майже тільки серед його сілезьких земляків, і ми хотіли його тут лише назвати, щоб якнайможливіше поповнити картину тогочасного бродіння.

Супроти всіх цих нових устремлінь лежала широка важка маса кантівських ортодоксів і впертих юристів, які виключно із старих мистецьких шматків аристократичного ігнорування робили старанний вжиток; серед таких з одного боку Шмальц, останній таємний радник демагогічних мисливців, який кантівську філософію, що скорочену дістав собі з Кенігсберга, намагався зробити вишуканою своїм розсіяним (неуважним) способом; з другого боку – Дабелов, Киніг, Вольтаер та інші, які про філософію переважно нічого не знали.

Між іншим, тоді Гале перебував ще в якомусь локальному зв'язку з романтичним настроєм. Близький був Гібихенштайн з його Бургвіною, з якою пов'язувався переказ про Людвіга, що пропонував у своїй спустошеній самотності Шпрінгеру майстерню для молодого поетичного серця.

Навпаки, цілком містично з'явилося навколо Гібихенштайна навіть багато Райгардтських садів з їх духовно багатими й чудовими дочками, одна з яких складала Гетівські пісні, інша навіть була нареченою Стефенса. Там із потайних закамарків часто лунали в чудові літні ночі як із неприступного чарівного острова співи і звуки гітари; і якийсь молодий поет марно заглядав туди через заграбовані ворота чи сидів на огорожі саду між квітучих гілок півночі, обдумуючи майбутні романи.– Там цілком недалеко звідти, щоб також у цьому відношенні сформувати протилежність, Лафонтен³ обживав сільську хату. Про нього розповідають, що він якнайменше винен у своїх поганих романах, тому що багато разів час від часу його видавець заманював його у Берлін і там тримав замкненим так довго, поки він не закінчив новий товстий роман; тому він, щоб знову вийти на волю, кожного разу забезпечував це з неймовірною швидкістю. І звідти насправді також походить весь його зовнішній вигляд. Це був приємний, дружелюбний, веселий чоловік, який тепер, коли минув час його сентиментальності, сумлінно вдався до перекладу старих класиків і як невинний привид бродив серед зміненого покоління.

Немале значення мала також близькість Лаухштедта, де веймарські актори під час купального сезону давали вистави. Трупа була тоді справді дивовижним феноменом, і досягла дійсно під особистим керівництвом Гете і Шилера того, чого пізніше інші, наприклад Імерман у Дюсельдорфі, даремно прагнули, а саме: підняти театр до вищого мистецького закладу і поетичного вишколу публіки. Звичайно, вони мали, і ми могли б додати, – щасливі, безсумнівно видатні таланти, які через вияв могутньої особистості так часто більше заважали, ніж сприяли гармонії цілості, подібно як так звані прекрасні місця ще довго не творили жодного вірша. Та вони не мали, чого тоді всюди бракувало, жодної мистецької зіграності; бо якраз кожен вищий зліт панівних інтенцій піднімав усіх однаково над звичайним і виключав із себе загальне чи попереднє; кожен мав інтимне розуміння власного мистецтва і свого кожноразового завдання і тому йшов до праці з радістю й натхненням. І так вони наважувалися на те, що ще навіть не спадало тоді на думку найзнаменитішим придворним театрам з незрівняно більшими силами. Посеред загальної бідності Kotzebueaden і Ifflanderei вони мужньо завойовували собі цілком нові провінції, так само досліджуючи важливі відкриття мистецьких творів і публіки з усіх боків, вони винесли на сцену Кальдерона, ставили «Аларків» і «Джона» Шлегеля, «Понса про Леона» Брентано та ін.

Легко можна уявити, як сильно цей метод мусив заряджати ентузіазмом якраз найсприйнятливішу й найбільш вдячну публіку студентів. Комедійні афіші з'являлися вже зранку, рівночасно з молитвою, повсюдно по Галле, майже подібно як пізніше політичні газети й воєнні бюлетені, і якнайстаранніше вивчалися «кухонними професорами». Як тільки було оголошено один із тих літературних метеорів, чи уривок із Гете або Шилера, то відразу починалася справжня мандрівка народів кінями, пішки, чи однокінними кабріолетами, нерідко прирівнювана до великої ретиради з кульгавими шкапами й перевернутими возами; ніхто не хотів відставати, багаті з готовністю хапали неїмущих з Entree і з простим оснащенням під руки, бо справа цілком серйозно трактувалася як національно важлива. Та у самому Лаухштедті можна було, коли мені це щасливо траплялося, часто помітити живих Гете і Шилера, неначе олімпійські боги знову ходили між смертними. Крім того, там давали ще перед і після театральної вистави у Променаді (великій залі) і ще якусь маленьку світську комедію, в якій, хоча б перед очима молодих дам, студенти самі грали ролі героїв. Оці почувалися тут як справжні сини муз, для них це було відчуття, наче все це влаштувалося лише заради них; і вони дійсно мали рацію, тому що перед усіма іншими для цього жертвували вірне серце.

Та це давньогальське життя з падінням пруської монархії у 1806 р. було поховане під її уламками. Студенти недвозначно вдавали, що

вступають в озброєні добровільні загони. Наполеон, проти якого тут цілком пророчо очікувався спершу симптом серйознішої народної волі, ліквідував палаючий гнівом університет, студенти відразу були розігнані на всі сторони світу з нечуваним вандалізмом і при великому вияві обурення міщан, і мусили, пограбовані й частково позбавлені необхідного одягу, самі поодиноці проситися додому.– Дивний хід страшного суду! – Ті ж самі від гордої перемоги запилені юнаки мусили колись переможно вступати в Париж.

Дух певної освітньої фази не давався знищитись як університет. Що ми вище позначили як характерне для того періоду, то це опозиція молодих романтиків проти старої прози, в жодному разі вона не обмежувалася Галле, а ширилась як невидимий весняний наступ, все наростаючи, по всій Німеччині. Особливо ж до цього приєднався у Гайдельбергу глибокий, довготривалий дзвін. Сам Гайдельберг є чудова романтика; тут весна обвиває дім і двір і все звичайне виноградом і квітами, а замки й ліси розповідають дивні казки минулого, наче нічого звичайного немає на світі. Такий грандіозний сценарій не міг не підходити на всі часи, вивищувати настрої молоді й звільняти від кайданів педантичних норм; студенти пили легке вино замість важкого пива і були веселіші й ввічливіші, ніж у Гале. Та саме тоді виступає у Гайдельбергу ще одна особлива сила, щоб поглибити той щасливий настрій. Там поселяється самотній чарівник, описуючи своїми магічними колами небо і землю, минуле і майбутнє,– це був Герес.

Незбагненно, яка сила цього чоловіка, тоді ще молодого й невідомого, всіма напрямками розповсюдилася на всю молодь, що лише духовно з ним спілкувалася. І ця таємнича сила полягала виключно у величчї його характеру, в якій справжня палка любов до істини й незбагненне почуття свободи, з якою він захищав раз пізнану істину супроти відкритого й замаскованого ворога й фальшивого друга нещадно на смерть і життя; оскільки будь-яка половина була для нього смертельно ненависною, то він неможливо хотів усю правду. Коли Бог ще в наш час дещо з пророчим даром прощає, то Герес був пророк, що мислить в образах, і всюди пророчить найвищі карби бурхливого часу, караючи й остерігаючи; також в тому прирівнюваний до пророків, що «Побийте його камінням!» досить часто про нього вигуквали. Тому у Франції, при бенкетах кровопролитної революції, тут у залах конгресу політичного Всесвіту (Weltweisen) мужньо das Mene Tekel написав на стіні і міг врятуватися лише через швидку втечу від тюрми і банд, часто місяцями блукаючи, бідний і бездомний.– Його зовнішній вигляд трохи нагадував Стефенса і був, проте, цілком інший. Стефенс при всій діловитості мав щось театральне, тоді як Герес, не хочачи цього чи навіть заледве знаючи, був простий і до крайнощів сам якнайневинніше уникав ефекту. Його суцільно вільний виступ був монотонний, майже як далекий шум моря, припливаючи й

відпливаючи, але через це одноманітне бурмотіння світили двоє дивних очей, а зблиски думок постійно хитали туди й сюди, це було наче могутня нічна гроза, тут ховалася безодня, тут раптом відкриваються нові неочікувані ландшафти, і всюди могутньо пробуджуючи й запалюючи для цілісного життя.

Біля нього стояли двоє друзів і товаришів у боротьбі: Ахім фон Арнім і Клеменс Brentано, які у той самий час після численних мандрівок осіли в Гайдельбергу. Вони обживали в «Лінівій шкурі» (Faulpelz) – порядній, але підозрілій кнайпі біля замкової гори – великий просторий зал, шість вікон якого з видом на місто й околицю представляли чудові настінні панно, а блискучий циферблат церковної вежі – свій зіпсований годинник; навряд чи там можна було помітити щось від розкоші чи домашніх предметів. Обидва ставилися до Гереса як приїжджі учні до майстра, а між собою були як справжнє подружжя, де спокійний і м'яко серйозний Арнім представляв чоловіка, а вічно рухливий Brentано грав жіночу роль. Арнім належав до рідкісних поетичних натур, які, як Гете, свій поетичний світогляд кожного разу не могли відділити від дійсності, і тому замріяно стояли над життям і сприймали його вільно як мистецький витвір. Більш жвавий Brentано, навпаки, розвивав постійно надмогутню фантазію, примішував поезію у життя, що часто призводило до плутанини й ускладнень, з яких Арнім мав визволяти неспокійного друга словом і ділом. Зовнішньо також проявлялася велика відмінність. Ахім фон Арнім був високий на зріст і такої незвичної чоловічої краси, що дотепна дама лише при його вигляді й імені видавала у дотепній грі слів: «Ах, у його руку!» (Ach im Arm ihm); водночас Бетина, якій, як вона сама казала, всі люди здавалися звихненими, тоді писала до свого брата Клеменса: «Арнім же виглядає по-королівськи, у світі це унікал». – Останнє можна сказати навіть і про Brentано, тільки в цілком іншому відношенні. Тоді як сутність Арніма мала щось облагороджувально-заспокоююче, Brentано пронизував хвилюванням; той здавався у повному сенсі слова поетом, Brentано, навпаки, сам був як вірш, який, на зразок народних пісень, часто не до опису зворушливий, і без помітного переходу перетворювався в свою протилежність і постійно рухався раптовими стрибками. Основним тоном була власне глибока м'яка сентиментальність, але він нею ґрунтовно нехтував, природжена геніальність, якої він ніяк не поважав, і також не хотів, щоб інші її зауважували. І ця непримиренна боротьба з власним демоном була властивою історією його життя й віршування, і проявляла в ньому той надзвичайний жарт, який кожна потаємна глупота світу інстинктивно розшукувала і ніколи не могла припинити; кожному дурневі, який вважався мудрим, вона надягала природжений для місця капелюшок, і ним розганялися всюди злобні вороги. Маленький, зграбний і південної експресії, з дивовижно красивими очима майже привида, був

він справді чарівним, коли співав власні скомпоновані пісні часто експромтом під гітару. Це він робив найбільш охоче в самотній келії Гереса, де друзі цілими вечорами мали звичку розмовляти; і навряд чи можна вигадати більш приємну протилежність до тодішніх квіткових естетичних чаїв, ніж ці вечірні розмови, часто без світла й придатних стільців, аж до глибокої ночі; як тут усі троє великі й знамениті, те, що хвилювало світ, втягували в свої живильні кола, і посилали в зірницях глибокодумної розмови Brentano з його жартівливим феєрверком втрутитися так, що потім звичайно вибухав шалений сміх.

Наступним результатом цих вечорів була «Газета самітника», яку тоді видавали в Гайдельбергу Arnim і Brentano. Рідко створений листок був власне програмою романтики; з одного боку – висвітлення війни для філістерської публіки, якій він урочисто присвячений і досить частими портретами якої був прикрашений; з другого боку – спроби й зразкові начерки нових прагнень: висвітлення забутого Середньовіччя і його поетичних художніх творів як перші пісні Уланда, Юстинуса Кернера та ін. Дивна газета жила недовго, але мета її як сигнальної ракети та вогняного сигналу повністю досягнута. Звичайно, її видавці стояли справді досить самотньо над великими рухами, і Arnim, і Brentano, хоча вони були поряд з Тіком єдиними продуцентами романтиків, проте ніколи не були визнані школою як цілком справжні. Вони навпаки, прагнули школу, яка вже тоді почала пишно розростатися, відвести знову до первісної чистоти й простоти природного звуку. У цьому сенсі вони самі збирали у своїх поїздках і через студентів-однодумців повсюдно напівзниклі народні пісні для «Чарівного рогу хлопчика», що мало, як колись Гердерові «Голоси народів», освіжаючий відгук по всій Німеччині.

Кройцер також жив тоді у Гайдельбергу і, хоча особисто досить далеко стоячи від названого тріумвірату, все ж належав до цього кола своїми прагненнями. Його містичне вчення знайшло, наприклад, пізніше в Льюбеку дуже серйозних противників, і ми аж ніяк не хочемо заперечувати, що фантастичний спосіб, яким він старе вчення Гете намагається пояснити по-християнськи як голий символ, часто навіть нагадує про середньовічний неоплатонізм, а накінець приводить до цілковитого розпаду античності. Саме в часи війни наглий ворог також намагався завдати сильного контрудару. Зважаючи, що бездуховна на той час міфологія вживалася лише як шкільне навантаження, то слід розглядати діяльність Кройцера більш-менш справедливо як дуже вчасну і священну турботу. Ще два інші дуже різні гайдельберзькі сучасники не насмілились тут змовчати – маємо на увазі Тібо і Гріса (Gries). У такі перехідні періоди гаряча кров'ю молодь охоче готова лозунг «Хто не з нами, той проти нас» іноді також перевертати і сприймати за свого кожного, хто не належить до супротивної партії. А в цьому стані перебував Тібо. Уже його зовнішній

вигляд, з довжелезними, тоді ще темними локонами, що надавали йому точно апостольського вигляду, а ще більше природжена антипатія до всього маленького й загального дуже відчутно відрізняла його від свити властивих однодумців і з його популістською любов'ю і знанням музики старих глибокозмістовних майстрів підштовхувала його насправді до кола романтиків. Надалі ще безпосередніше діяв тут Гріс. Вільгельм Шлегель вказував через густі хмари застарілих установок (забобонів) на дивовижний світ південної поезії, Гріс її для нас по-справжньому завоював. Його майстерні переклади Аріосто, Тасо і п'єс Кальдерона вражають, без філологічної педантичності й словесної скрупульозності, повсюдно особливим сенсом і звучанням цього дивного світу; вони нескінченно розширили поетичний світогляд і засвідчили ту щасливу стійкість форми, якою донині ще потішаються наші молоді поети. Гріс також вже був придатний зробити прогулянку верхи в стару романтичну країну прозелітів. Він охоче їздив, і багато зі студентами, вечірня вивіска гостинного двору «У принца Карла» була його кафедрою, і це було, оскільки він був дуже глухий, часто справді комічно, коли тут легкі жарти й анекдоти вилітали, наче з бубна, так що більш палка розмова нерідко сприймалася як гостра сварка.

Видно, що романтика була там багато представлена. Та вона тоді також мала ще свій дуже сумнівний (небезпечний) анальний культ (Afterkultus). Граф фон Любен був у Гайдельбергу головним настоятелем цієї збоченої церкви (Winkelkirche). Старий Гете мав назвати його дійсно найдосконалішим поетом того часу. І справді, він володів цілком неймовірною зграбністю форми й усіма зовнішніми ознаками поета та не силою, щоб їх належно застосовувати й розмахувати (ними – М. К.). Він мав наскрізь жіночу душу з безмежно тонким почуттям для салонного виразу поезії, якусь надмірно сприйнятливую м'якість, що власне не становила жодної краси, а була спотворена, відвертаючись від усього прекрасного. Так у своєму короткому життєвому часі він пройшов майже всі зони й регіони романтики, то з'являвся як сміливо надихаючий глядач, то як аркадійський пастух, тоді раптом знову як аскетичний монах, щоб ніколи не міг витворитися властивий образ. У Гайдельбергу він був саме Ізидором Орієнтальним і «новалісував», тільки, на жаль, без глибокого смислу й поетичного таланту Новаліса. У цей період з'явився його найраніший роман (подібно до) Гвідо як «Листки з подорожньої книжечки побожного пілігрима»; той через свою містичну надмірність, цей через некатоліцьку католизацію, цілком всупереч знанню і волі представляє найдивовижнішу карикатуру романтики.

У Гайдельбергу він мав лише кілька юних молодиків, які ним належно захоплювались, але парафія цього однодумства була тоді дуже численно розповсюджена по всій Німеччині. Було б важким та майже неможливим

завданням охопити той дивовижний лабіринт таланту й плуганини, брехні й правди в кількох словах у поняття; проте це пожвавлення має певне літературно-історичне значення, оскільки воно перш за все звинувачене в ганебному розпаді романтики. Звідси хай нам буде дозволено і з нашого найранішого твору («Передчуття й сучасність») тут включити почерпнуте з життя зображення тогочасного салонного господарства, тому що воно, можливо, більш безпосередньо, ніж визначення, може ввести в коло.

Там саме мова про урочистий вечір у резиденції, де товариство опинилося у великому зворушенні від тільки що завершеного обговорення живої картини. «Посеред цього екстазу раптом знову впала завіса, відкриваючи цілість, були спущені люстри, і тріскуча (гелготлива) суєта й сміх на мить знову наповнили зал. Найбільша частина товариства повставала з усіх місць і розсіялася. Лише мала частина вибраних залишилася в залі. Граф Фрідріх (герой роману) під час цього помітив міністра, який також був присутній, і представив пані дому. Це була прозора струнка, щупла постать, наче у пізньому літі свого цвітіння й краси. Вона просила його ніжними, тихими, шепітливими словами, так що він заледве міг її зрозуміти, її вечірні мистецькі молитви, як вона висловилася, облагородити своєю присутністю, і дивилася на нього при цьому примруженими, майже заплющеними очима, з яких було сумнівно, чи вони мають бути вивчені, досліджені, м'які, закохані, чи тільки цікаві.

Товариство зібралося тепер у меншій кімнаті. Кімнати були розкішні й декоровані з найновішим смаком, тільки там і тут були помітні певні особливості й недоречності, несиметричні дзеркала, гітари, розкриті ноги й книги, що хаотично розкидані на кушетках. Фрідріху здавалося, ніби господині перед тим коштувало кількох годин втомливого старання, щоб внести в цілість певну непорядковану геніальність.

Між тим знайшлася гарненька, майже десятилітня дівчинка, яка сміливо вскочила в кімнату в чарівному одязі з довгими панталонами й коротким, подібним до покривала піджачком над ними. Це була дочка господині. Один пан із товариства простяг їй тамбурин, який лежав у кутку на підлозі. Всі миттєво утворили круг навколо неї, і тендітна дівчинка танцювала справді з дивовижною грацією й майстерністю, водночас вусібіч розмахувала тамбурином і потрясала, при цьому ще співала ніжну італійську пісню. Кожен був зворушений, розсипався люб'язностями й бажав матері щастя, а вона вдоволено посміхалася. Тільки Фрідріх тихо мовчав, бо для нього вже був противним модерний хлоп'ячий одяг дівчинки, але цілком був гидким цей безбожний спосіб дресирувати невинну дитину через самозакоханість (кокетство). Він набагато більше відчував співчуття до прекрасної маленької баядери. Його гнів на дифірамби інших піднявся, як тільки дивна дитина змішалася з товариством, на всі боки давала насмішкуваті готові відповіді по-французьки,

що засвідчували її мудрість далеко понад її вік, і переважно кожен вибрик сприймався як геніальний.

Дами, які в основному робили естетичні міни, всілися формально в бойовому порядку біля численних панів на чолі з господинею, що вміла подавати чай з величною грацією і розпочала говорити з насолодою для слуху. Міністр відійшов у сусідню кімнату, щоб грати. – Фрідріх дивувався, як звично ці баби вміють орієнтуватися у найновіших проявах літератури, з яких він сам заледве знав деякі імена; як легко вони обходяться з іменами, які він без священного глибокого благоговіння ніколи не наважувався вимовити. Серед них особливо виділявся молодий чоловік, з презирливою міною настоюючи на точній думці й поглядах. Жіноча кімната до нього постійно придивлялася, і якщо траплялося висловити судження, то намагалися в його обличчі прочитати попередньо своє схвалення чи докір, щоб не показати в собі якогось несмаку. Він здійснив багато цікавих подорожей і в багатьох столицях зіграв на власний розсуд бал, якое в одному товаристві провів навколо пальця Котцебю, майже з усіма видатними письменниками обідав чи прогулювався пішки. Він власне ніколи не належав до жодної партії, він усе передбачив і висміював протилежні настрої й прагнення, ревну суперечку між філософами чи поетами. Він був світлим пунктом цих розмаїтих рефлексій. Усі його присуди були наче мимохідь кинуті в гру з байдужим містичним нальотом, і жіноча кімната дивувалася не з того, що він говорив, а що він не був зрозумілим у переконанні, що, здавалося, замовчував.

Коли здавалося, що ця думка таємно запанувала, то хтось інший, навпаки, майже єдиний, узяв високе слово. Це була молода повна людина з досконалим здоров'ям, обличчя, що сяяло й променилося вдоволеним самомилюванням. Він мав на кожну річ високе крилате слово, хвалив і ганьбив без міри і говорив швидко різким, пронизливим голосом. Він виглядав шалено захопленим професією і дозволяв жіночій кімнаті, якій він здавався дуже прихильним, називати себе Тирсуссвингом. При цьому йому не бракувало певної лукавої міни, з якою він намагався оцінювати низькі, не такі яскраві натури своєю іронією. Фрідріх не знав, звідки той випромінював під час своєї декламації так багато милих зблисків, поки він нарешті якраз напроти нього не помітив велике настінне дзеркало. Натхненний звичайно не давав себе довго вмовляти проголосити щось із своєї поезії. Він прочитав довгі дифірамби про Бога, небо, пекло, землю і камінь-карбункул з дуже сильною палкістю, а закінчив з таким криком і тиском, що обличчя цілком посиніло. Дами були цілком захоплені героїчною силою і вірша, і читця.

Інший молодий з більш сентиментальним виглядом поет, який розмістився біля господині, також вихваляв, але при цьому кидав якісь пронизливі заздрісні погляди на втомленого від читання натхненного. Цей

вже від початку впав у вічі Фрідріху через свою відмінність від тих обох вигадників. Протягом усього часу він розмовляв виключно з господинею, не хвилюючись про розмови інших, з нею він виглядав спорідненою душею, як можна було сприйняти загострений від солодкого рот обох, і Фрідріх лише іноді чув окремі звуки, як: «Все моє життя звучатиме як роман – надмірне зусилля – життя священика». Нарешті й цей вийняв із кишені величезний пакет і почав читати сонети Гауфа з видом святеницької урочистості. Жодному з них не бракувало якихось дійсно щирих маленьких почуттів, великих вражень і милих образів. Усі мали єдину, до нескінченності глибоко пронизливу думку, вони всі стосувалися професії поета й божественності поезії; але сама поезія, первісне, вільне, виняткове життя, яке нас охоплює, як тільки ми про нього заговоримо, не приходила в уяву від голосних компліментів і настроєності на це. Фрідріху ці поезії в їх наскрізь відшліфованій, блискучій добropорядній м'якості здавалися прісним, неприємним випаром чаю з вишуканим чайником і його палаючою спиртівкою на столі, наче жертвний вівтар цих муз. – Але ж немає нічого більш мистецького й веселішого, ніж розмова такого товариства. Що цілість так терпеливо ще утримується разом, то це тисячі тонких, майже невидимих ниток самозакоханості, хвали й антихвали і т. д., і вони називають це тоді навіть охоче любовною сіткою. Але коли один працює непередбачено, коли про це ніхто нічого не знає, порядно в цьому колі, тоді розпадається вся павутинна сітка вічної дружби і священного союзу.

Також сьогодні Фрідріх «посолив» увесь чай. Ніхто не міг мистецький ткацький човничок, який так тонко ткав у такт такого дивного естетичного вечора, добре запустити знову. Більшість була розстроєна, ніхто не міг, чи не наважувався, як при вавілонській будові, добре розуміти мову іншого, і так ображали один одного в цілковитому сум'ятті. Численні пани невдоволено прощалися, товариство ставало менше й більш розділене на групи. Дами групувалися там і сям на кушетках в мальовничих і дещо непристойних позах. Фрідріх скоро помітив таємну згоду між господинею і сентиментальним. Проте від водночас подумав розкрити її вишукане кокетство, що, здавалося, стосується його самого. Він вважав її взагалі набагато розумнішою, ніж спершу можна було подумати при її шепітливій скромності; здавалося, що вона здалеку переглядається зі своїм сентиментальним коханцем, і сама не так багато отримує від нього, як вона вдавала, а він вірив всією душею.

Та коли Фрідріх пізніше, ще цілком обурений, розповів цю пригоду другові, то той відповів: «Можу переконати тебе в протилежному, що я нескоро був такий веселий, як на тому вечорі, тому що я вперше пристав до цього хрещення чаю чи водостічного жолоба». Очі всіх були допитливо й в очікувальній тиші спрямовані на мене, нового молодика. Тут я бачив присутній весь Священний Синод, подібний до масонів у нагрудниках і

знаках (дисках), такий святковий у поетичній мантії, і я не міг стриматися, щоб не говорити презирливо про поезію, і з невтомним старанням заводити розмову про сільське господарство, про буряки і т. д., так що дами відвертали носи, наче від запаху коров'ячого гною, і намагалися мене скоро покинути. Із сентиментальним розмовляв я особливо багато. Він гарний хлопець, але в тілі не має чоловічих м'язів. Не знаю, яку саме фіктивну ідею про поетичне мистецтво мав він тоді, але він читав вірш, в якому я, незважаючи на якнайпотужніше зусилля, нічого не розумів, і при цьому мені безперервно спадали на думку зіпсовані мовні штампи спрощено-німецького міщанина (дурника). Бо це були німецькі слова, іспанські конструкції, швейцарські образи, старонімецькі звороти, проте все повсюдно покрите вишуканим лаком скромності. Я дав йому щирі поради вживати кожного ранку дорогий коньяк (шнапс), бо вічний нектар ослаблює лише шлунок, при чому він обурено від мене відвернувся. – Та із одержимих бісом гордині дифірамбів я запримітив якнайкращий букет. З лукавою міною він скріпив усі вітрила свого жарту й накинувся на мене з наповненою вітром самозакоханістю, щоб відбуксирувати мене непоетичного перед очима дам на берег (землю). Щоб врятуватися, почав я на доказ своєї поетичної начитаності цитувати з Шекспіра «Що ви хочете?», де юнкер Тобіас терзає Мальволіо: «І якби я володів самим легіоном, то хочу його заговорити». Він напивав і питав мене з принизливою скромністю і хитрим обличчям, чи, можливо, Шекспір є моїм улюбленим автором? Та я не дозволив собі хвилюватися і продовжував з юнкером Тобіасом: «Гей, друг протистоїть дияволів, він смертельний ворог людських дітей». Він же почав дуже улесливими геніальними словами говорити про Шекспіра та я, оскільки бачив, що він так чваниться, казав далі: «Скромність! Скромність! Гей, що ти робиш, мій голубчику? Як поживаєш, моє курчатко? Гей, глянь же, йди, ціп-ціп!» Йому вдалося помітити щодо Мальволіо, що він не належить до моєї сфери, і він відвернувся від мене з невимовно гордим поглядом, як від нечуваного безумця. Та найгірше було те, що цим я був демаскований, більше я не міг вважатися невігласом, і жіноча кімната помітила це відразу, бо накинулася на мене з розмаїтими фразами, які хапала тут і там. Розлючений, зі страхом я почав далі кидатися навколо себе вивченими промовама й поетичними парадоксами, поки вони мене, а я їх, і я самого себе вже не розумів, і все заплуталося. З цього часу мене ненавиділо все коло, і мене формально відлучили від церкви як чуму поезії».

Добре зрозуміло, що це претензійне безчинство бездумністю й слабкодухістю вважалось справжньою романтикою та охоче використовувалось лукавими, щоб взагалі обляяти (засудити) новий порив. Даремно сам Тік висміював у кількох номерах свого «Поетичного журналу» оту фальшиву романтику, марно прокладали Арнім і Герес

посеред гамору нові світлі шляхи; лайка сторожів доброго смаку, які обгавкували Місяць і завивали при музиці, розбуджена нестримно. З'явився «Дзіндзін-Альманах», який мав зробити пародійно смішною лірику романтиків, та через тупе нерозуміння пародійованого лише висміяв сам себе. Данець Багтезен написав «Фауста» – комедію, де Фіхте, Шелінг, Шлегель і Тік грають смішних героїв; до беззмістовності, злоби й докучливості прирівнювано навіть «Страждання Вертера» Ніколаіса. Любитель смаженого Меркель нарешті зібрав до купи у своїх «Одкровеннях» справжню армію фальстафів, принаймні достатньо відвертих, бо цілком відкрито щоденно лежала душевно вбога підлість. Та у Гайдельбергу самотньо сидів старий Вос, який вже пережив себе і тому став цілком ницим. Посеред запиленої сітки своєї вченості він, наче самотній павук, злобно накидаючись на все нове й молоде, насмілювався необачно наближатися до хитросплетіння. Особливо йому, прихильникові католицизму, були ненависні сонети. Тому Арнім, хоча він спочатку намагався мирно ставитися до усамітненого старця з великодушним піететом, нарешті не міг на його честь не описати у ста сонетах в «Газеті самітника» битву Сонета зі старим Драконом.

І подібним чином романтика взагалі протиставлялася своїм противникам, коли вона – як у «Повернутому світі» Тіка, в «Зербіло» і в «Коті в чоботях», у «Тріумфальній виставі для театрального президента Котцебю», у «Гуситах перед Наумбурггом» Мальманса – той гамірний натиск сприймала радісно лише як матеріал і намагалася підкорити собі гумористичну поезію.

Та романтика не була цілком літературним явищем, вона набагато більше займалася внутрішньою регенерацією суспільного життя, як проголосив Новаліс; і те, що пізніше називали романтичною школою, було якраз лише окремою літературною гілкою вже хворіючого дерева. Її перші намагання підтягнути все земне до вищого, теперішність – до більшої потойбічності, мусили рівномірно охоплювати й пронизувати також особливо всі галузі мистецтва. Революція, яку вона викликала в поезії, вже обговорена багатогранно, щоб тут ще особливо вміщуватись. Для малярства вона виділила красу релігії як найвище завдання, і заснувала в Римі через німецьку молодь відому малярську школу, керівниками якої були Овербек, Філіп Вайт і Корнеліус. Також більш серйозний смисл повернуло собі музичне мистецтво, від фривольного збудження знову до церкви, до давньоіталійських майстрів, до Себастьяна Баха, Глюка і Генделя; він пробудив також у профанній музиці таємничу дивну пісню, що в усіх речах таємно дрімала, і Моцарт, Бетховен і Карл Марія фон Вебер є справжніми романтиками. Нарешті архітектура, це ієрогліфічне лапідарне письмо, цей химерний національний витвір, був якраз відображений у загальному стані тодішньої літератури; казармне

мішанство з язичницькими прибудовами – античність у халаті домашнього сімейного щастя. Тут здивованих німців раптом знову охопило поняття краси і символічного значення їх давніх будівель, повз які вони так довго байдуже проходили. Молодий Гете спершу проголосив новий день страсбурзького кафедрального собору, але, на жаль, так сильно перекричався, що він з цього часу залишався досить запальним. *Í áabáæí æ æ é ' ðóí ðí áí æ æ áææçáá Nöeuí æñ Áóñáðá* (Boissere) на величний дух кельнського собору, який ще донині відомо святкує свято своєї трудної побудови. – Та найбільш помітну картину цього перетворення подає історія Марієнбурга, резиденції німецького лицарського ордена в Пруссії. Ця велична будівля не раз мала нагоду посміти розвалитися на мальовничі руїни, методично спотворювалася й готувалася до нового ордена індустріальних лицарів. Величезні підвали забиті з невимовним зусиллям, у високих просторих залах втиснуто три низькі поверхи брудних ткацьких цехів, навколо останніх розкішних фонтанів замку вже обвилися канати, щоб зірвати їх як романтичне. Макс фон Шенкендорф цілком неочікувано в одній широко читаній газеті висловив протест проти цього модерного вандалізму, який тогочасний міністр фон Шритер, чоловік цілком розумний і сприйнятливий до всього великого, розцінив як похвальну акцію в ім'я Просвітництва. Тепер сцена раптом змінилася. Шритер, тому що він зрозумів своє доброзичливе нерозуміння, розпорядився, майже при цьому злякавшись, одразу припинити все подальше руйнування, ткачі вигнані, митці, любителі античності й техніки зачудовано спустилися в загадкову будівлю, наче в руднику, відкриваючи там вікно, тут потаємний хід чи трапезну, і чим більше проявлялося давньої пишноти, тим більше зростав, навіть у провінції, у все ширших колах ентузіазм і побуджував, оскільки ще так багато треба було рятувати, дивну будову з її століттями тривалого зачудованого сну⁴.

Аналогічна обставина при цьому була із впливом романтики на релігійний настрій молоді, коли вона саме прагнула відбудувати наново напівзабуту чудову будівлю старої церкви з її руїн. Саме те, що там вистачало, тут не могло вистачати, бо романтики, коли виключаємо Новаліса, Гереса і Фрідріха Шлегеля, хотіли робити це не задля релігії, а заради мистецтва, для якого протестантизм здавався їм занадто вузьким; основна тема, яка якнайвишуканіше варіюється у «Мандрах Штернбальда», у «Фантазіях» Тіка та у «Впливах серця закоханого в мистецтво церковного брата», пронизує всю клавіатуру мистецтва. В жодному разі не хочемо тут надавати особливої ваги переходові в іншу віру деяких навернених протестантських юнаків через музику, велич зовнішньої форми служби Божої і т. д. Весь хід подій однак живо нагадує принцип Шілера про естетичне виховання людського роду, маємо на увазі непрямий вплив, якого завдає ця католицька сила на саму католицьку

молодь. Не слід заперечувати, що велика частина майже всюди по-протестантськи вишколеної молоді насправді на вернула до церкви через вестибюль романтики. Католицькі студенти, які взагалі чогось хотіли і щось могли, нітрохи не дивувалися, коли вони у своїх творах нараз упізнали красу своєї релігії, яку вони досі бачили лише зневаженою й співчутливо висміяною. Протистояння, в яке вони вступили через це відкриття із загальною масою, роздмухало їх сповнений натхнення порив, вони приносили старо-нове вчення з університетів додому, тут вони трохи кокетували ним у міщанському середовищі, де здивовано похитували головами над молодими ревнителами зі словами: католицьке стало справжньою модою. Мода минала, подібно до інших мод, але раз заданий тон залишався й розповсюджувався все ширшими колами, і з цього постало нарешті знову впродовж часів, які ставали все серйознішими, сильне католицьке переконання, яке більше не потребувало романтики.

Так романтика при своєму початку була справді весняним подувом, який оживляв усі погаєнні паростки, прекрасним часом пробудження, очікування й обіцянки. Якраз обіцянки вона не сповнила, і тому що вона її не сповняла, вона загинула, а як і чому це мусило відбутися, намагатимемось детально прослідкувати вже в іншому місці. Проте, коли таким чином прийшов занепад і той «сигизійний приплив» знову зашумів, то також знову залягала сухою стара земля, яку сприймали за нововідкриту країну. Жорсткий раціоналізм, старомудре нехтування Середньовіччям, вчення про єдиноприйнятну вигоду, для чого тонка наука не особливо потрібна; усі ці передромантичні паразити, які між тим заховалися в пісок, тепер знову з'явилися й дивно розмножувалися. Однак оголений ґрунт вже не був цілком той самий. Романтика залишила на ньому незнищенні сліди; через свою стійку спрямованість на національне минуле вона збудила любов до батьківщини, а через свій експериментальний католицизм – релігійну потребу. Саме ця любов до батьківщини через повторне відокремлення від Середньовіччя була позбавлена свого історичного ґрунту і всього національного забарвлення; і так із давнього абстрактного громадянства постало таке саме абстрактне німецьтво. З другого боку, це заново стимульоване релігійне почуття природно не могло задовольнятися ні романтичним католицизмом, ні відродженим раціоналізмом, тому приховувалось протестантами як найновіший пієтизм.

У цих змінених обставинах мусили також знову захвилюватися університети; вони поступово втрачали свій середньовічний костюм і намагалися по можливості пристосуватися до модерної сучасності. Німецьке університетське життя досі було в основному веселим маскарадом, в особливій свободі масок дратуючи решту світу, бравіруючи й пародіюючи, – вид невинної гумористики, яка здебільшого цілком добре

пасувала молоді, тому що є для неї природною. Тепер навпаки, чванливі через наполовину шкільну премудрість і багатознання, відірвані від епідемічної нової давньої мудрості, вони більше не задовольняються тим, щоб сміючись забавляти темне безумство філістерського світу; вони хотіли поставити себе понад світом, що влаштований доцільно й розумно. До цього додавалося, що вони у визвольних війнах справді найславніше співдіяли на світовому театрі, а також вимагали права далі грати разом решту актів великої світової драми з одним словом: робити політику. Та це було цілком аполітично, бо на цій ускладненій сцені молоді щасливо бракувало цілком необхідних знань, досвіду й рутини. Студентські корпорації, які нарешті виходили з тих внутрішніх перетворень університетів, вважалися без жодного сумніву добрими і серйозними, і з недосить гідним моральним стоїцизмом спрямовані були проти старої жорстокості й аморальності. Там замість того, щоб лише самим належно укріпитися, вони дуже скоро в легкопояснювальному запалі доброго сумління намагалися оновити також хворі держави через утопічні плани покращення світу, які мали б розглядатися найбільш придатним чином як нешкідливе донкіхотство, коли не так, як здається, а дійсно справжні політики вмішуються, і молодеча безпосередність для їх честолюбних і нечистих цілей мала би пасувати. І так студенти, які так довго радісно обманювали світ, нарешті самі були обмануті невдячним світом.

Як інший симптом найновішого часу ми тільки що визначили заново пробуджений у протестантів пієтизм. Можна б його, оскільки він в основному ґрунтується на суб'єктивному чуттєвому сприйнятті, відповідно назвати сентиментальністю релігії. Звідси дивна ненависть пієтистів до строгого позитивного принципу церкви, яка нічого не знає про суб'єктивну думку і тлумачення правд віри. Цей модерний пієтизм, тепер у німецьких університетах дуже численно представлений, якраз не на особливе благо молоді. Бо голий раціоналізм був сам собою такий бідний, сухий і безнадійний, що викликав дієвий порив до рішучого повороту від себе. Сентиментальний, ніжно облесливий пієтизм, – навпаки, тим більше, коли він стає модою і ставить у перспективі своєчасну вигоду, дуже легко проявляє лицемірних Тартюфів, чи, де проникає глибше, – релігійне чванство й фанатизм, який отрує все наступне життя. Одна секта цих пієтистів потішається тим, що відхиляє всі поєдинки і вважає це актом особливої відваги. Взагалі ця пасивна відвага, яка нехтує суспільною думкою й дозволяє терпеливо все зносити, ще дуже відрізняється від особистої жертвності, яка прикрашає кожного юнака. Цілком почесно, але ще далеко не достатньо, відкидати від себе самого несправедливість за широким щитом найдосконаліших основних тверджень, злоба повинна прямо поборюватися. Однак при цьому переважно не допускається, що у поєдинку в основі лежить один сам

собою почесний мотив – це притаманне здоровій молоді спартанське почуття справедливості, яке не можна заглушити без внутрішньої втрати. Є непомітні образи – ганебні, злобні й підступні, які ранять аж до найглибшої внутрішньої межі, і проте, саме тому що вони юридично неохопні, не можуть бути передбачені законом. Це є властиве місце зла, місце боротьби, де поєдинок, як раніший Божий суд, віддає належне. Те ж саме стосується також великих воєн, цих варварських дуелей народів за майно, в яких не оцінюють матеріально державне право і намагаються захищати те, до чого ми саме зараховуємо національну гідність.

Незважаючи на це, ми далеко відійшли, шукаючи, як тільки можна, цілком нехристиянську самопомогу поєдинку, та поки ще тільки бажаємо якнайбільше достатньої підтримки і усунення його глибшої основи, без якої за людськими вимірами будуть постійно залишатися ілюзорними всі заборони.

З новим перетворенням духу часу також суттєво пов'язується принцип перетворення університетів, за можливістю, у великі резиденції. В жодному разі ми не хочемо заперечувати, що великі міста з їх комунікабельним спілкуванням, з їх мистецькими скарбами, бібліотеками, музеями, індустріальними інституціями становлять дуже вигідну панораму, справжню універсальність усіх здобутків знання. Особливо ж запитується, чи ця вигода знову не нейтралізується через невигоду іншого роду, що буде превалювати. Принаймні нам здається, що все більше залежить від професорів, ніж від студентів. Йдеться про останніх в університеті, проте переважно лише про орієнтацію в лабіринті нової освіти. На тих великих складах мистецтва й науки однак відбивається й переплутується придавлююча маса найрізноманітнішого, подібно як вже кожен подорожній, коли він поспіхом пробіг по багатій картинній галереї, нарешті сам не знає, що він бачив; і особливо великі бібліотеки знає лише вчений, який вже визначився до певних студій, і сумлінно готовий використовувати їх на благо. А як повинен у всьому цьому однаково сприйнятливий юнак, посеред шляхів, що розбігаються в усі боки, орієнтуватися насправді, де кожний природний стосунок між учителем і учнем, як це має місце в малих університетських центрах, стане взагалі неможливим через заглушливий гамір і загальну розсіяність резиденції. Тут також загрожує знову ж невизначений дилетантизм і паралізуюча темнота багатознання. У молоді є смілива охота мандрів, вона передчуває за ранковим подувом дивну красу світу; вона самостійно підкоряється, є її радістю. Та у великих містах молодь розпочинає якраз від кінця: все багатство світу лежить у запиленій обідній духоті вже впорядковане навколо неї, вона потребує лише позіхаючи повернутися туди-сюди, їй нічого більше бажати ані передчувати – і тому є чванливою. І в моральному відношенні користь лиш ілюзорна. У малих університетських центрах панує,

принаймні часто, погане здичавіння, а студенти у великих містах начебто спокійніші й вихованіші. Там особливо проявляється розпушеність, як правило, так відчутно, тваринно-грубо й страшно, що той здоровий характер сам від себе відчуває відразу, водночас тут дивно прикрашені й естетичні чумні ями навіть кращих одурманюють своїм отруйним запахом. – Наші університети, нарешті, були певним видом республіки, – єдині ще залишені руїни німецької єдності, братнього об'єднання без огляду на відмінність провінції, рангу чи багатства, де бідно народженого перевага духу чи характеру підіймала до сеньйора над князем і графом. Це давнє значення університетів необхідно затирається великим містом, яке йде цілком іншими шляхами, студенти все більше ловляться загальним філістерством і передчасно при звичаються дипломатично схоплювати світ лайковими рукавичками.

І це ми вважаємо, тим більше у наш матеріалістичний час, за найбільше нещастя. Бо що ж є власне молодь? У своїй основі не що інше, як здорове й ще не надломлене, дріб'язковими проблемами світу ще не стурбоване почуття первісної свободи й безкінечності життєвої заданості. Тому молодь у кожний час більш придатна до вирішальних вчинків і пожертвувань, і насправді стоїть ближче до неба, ніж втомлені й спрацьовані старші, тому й накладає вона найнезвичайніший масштаб великих думок і вчинків на своє майбутнє. Цілком справедливо: бо діловий світ вже турбується про те, щоб дерева не росли в небо і нав'язати їм маленьку дрібну торгівлю. Молодь є поезією життя, і зовні не зв'язана й безтурботна свобода студентів в університеті є найзнаменитішою школою цієї поезії, і слід би їй постійно вигукувати: «Будь же юною до всіх справ!». Бо без цвітіння немає плоду.

Йозеф фон Айхендорф

ДВОРЯНСТВО І РЕВОЛЮЦІЯ

Донині ще тяжко мати уявлення про жах і дивовижне хвилювання, які по всьому міщанству розповсюдив раптовий успіх, як тільки справді вибухнула міна у Франції. Сільська молодь відразу хотіла вискочити зі шкіри і колоти й вішати без милосердя паризького дракона. Претензійні зверхньо й скептично посміхалися й ігнорували наглі спроби черні робити світову історію; так діялося довгий час, між ними говорилося про плебейство і тільки про це. Екстремісти, навпаки, – вони вдома тоді більше нічого не мали втрачати – сприйняли революцію наче щось зовсім нове і як дуже пікантну розвагу, і часто стрімголов кидалися в палаючий кратер. Взагалі це якась помилка, коли дворянство тих часів хочуть визначити як певну винятково консервативну партію. Воно мало, як ми бачили, тоді ще тільки слабе почуття і свідомість свого первинного значення й призначення, власне тільки ще нечітку традицію випадкової несуттєвості, і як наслідок – жодної правильної думки про це. Між тим нове у Німеччині ще жодним